

DINCOLO DE ARENĂ

DESMOND MORRIS

Eroii tribali

Superstițiile Eroilor

Precauții magice și amulete

Pentru că au o ocupație cu grad mare de periculozitate, mulți dintre Eroii tribali sunt foarte superstițioși. De fiecare dată când pun piciorul pe terenul de joc există pericolul accidentării sau posibilitatea intrării în dizgrație, dacă sunt bătuți la scor de către adversari. Și există un puternic element de noroc în suprafața de joc. O minge poate ricoșa rău pentru ei. Ei pot rata un gol alunecând pe iarba udă, sau pot să primească un gol pentru că mingea lovește o mică ridicătură și în mod accidental găsește vârful piciorului unui atacant inamic.

Desmond Morris este un antropolog care a avut ocazia să studieze fenomenul fotbalistic din interior, fiind directorul unui club englez de fotbal. Observațiile sale directe și ceea ce a învățat despre fotbal în anii în care s-a ocupat de clubul său s-au concretizat într-o analiză sistematică a «Tribului de Fotbal». Fiecare club era organizat ca un mic trib, cu teritoriu tribal, cu bătăniei tribului, cu vracii tribului, eroii, apropiații tribului. Acest tip de abordare a fenomenului a venit din observarea numeroaselor similitudini între fotbal și vânătoarea rituală: țintirea, dezvoltarea unor abilități, riscurile și pericolele presupuse de confruntare, complexitatea relațiilor și cooperarea activă între membrii echipei. După părerea lui Desmond Morris, nici un alt sport nu reunește atâtea caracteristici ale vânătorii rituale, fapt care duce la această isterie generală din jurul «sportului rege». Cartea descrie Tribul de Fotbal din punctul de vedere al unui «explorator pătrunzând pentru prima dată într-o cultură nealterată, foarte îndepărtată în timp». Capitolele care urmează cuprind reacții și atitudini ale celor mai importanți membri ai tribului: Eroii tribali.

Accidentările, dizgrația, o cădere neașteptată, o minge fără noroc – toate aceste gânduri trec prin mințile jucătorilor în timp ce se pregătesc pentru fiecare meci. Ei știu că, oricât s-ar antrena, ar exersa, tehnica sau exercițiile fizice nu i-ar proteja complet de aceste întâmplări. Ei știu de asemenea că atunci când soarta le este potrivnică, aceasta se va întâmpla în fața a mii de ochi critici. Ordalia lor este o ordalie publică. Nu există scăpare, nu există nici un mijloc de a ascunde o greșeală.

În fața acestui pericol, ei caută ajutor suplimentar și de alt tip decât cel pe care îl au de la antrenori și manageri «ajutorul supranatural al superstițiilor». Ei nu au idee cum pot ajuta astfel de acțiuni, dar le practică, «în caz de». Deseori le numesc ridicole și stupide, dar nu îndrăznesc să le omită. Chiar și o parte dintre cei mai raționali jucători le tratează atât de serios, încât ar merge până în pânzele albe pentru a se asigura că ritualurile lor personale nu sunt împiedicate sau întrerupte în vreun fel.

Cea mai intensă perioadă de superstiții este chiar înaintea meciurilor. Din o sută de superstiții, luate la întâmplare, nu mai puțin de 40% erau concentrate în vestiar înainte de meci, unde tensiunea atinge cote maxime. Multe alte acțiuni «norocoase» erau desfășurate în drum spre meci, în tunelul ce duce spre teren, și chiar pe teren.

Dar procesul magic începe chiar mai devreme, în zilele dinaintea meciului, când pregătirea pentru marea ordalie începe să-și facă efectul. Un jucător își lasă o mustață norocoasă, altul o barbă norocoasă. Echipa care trebuie să joace în deplasare insistă să locuiască la hotelul ei norocos, sau să nu stea la un hotel care s-a dovedit ghinionist anterior. Unul dintre membrii echipei și-a împachetat în bagaj o bucată de argint norocoasă, altul trebuie să care mai degrabă geanta altcuiva decât pe a lui. Alții își împachetează și își despachetează lucrurile într-o ordine rigidă, care nu trebuie schimbată. O întreagă echipă trebuie să joace o partidă de golf pe un anumit teren, altfel consecințele vor fi cumplite. Un anumit jucător insistă ca soția lui să îl însoțească «nu pe motive sexuale, ci pentru că are întotdeauna ghinion când ea nu este prin preajmă». El este afectat când, într-o deplasare în străinătate, această cerere îi este refuzată, și prestația lui suferă din această cauză.

O echipă londoneză, după o neagră perioadă de înfrângeri, s-a convins că are în mijlocul ei un spirit rău. De câte ori ajungeau la un hotel înaintea unui meci în deplasare, un reporter de la un ziar local era întotdeauna acolo și îi întâmpina vesel. El era prietenos și simpatic, dar treptat ei au început să îl asocieze cu dezastrele lor și în final s-au convins că el este vinovatul. Prezența lui a devenit un semn rău și au mers departe în a-l evita.

Uneori, spiritul rău devine nu un bărbat, ci un anumit spațiu. Despre stadionul din Derby, se credea într-un timp că suferă de pe urma unui blestem al țiganilor.

Terenul avea acest renume pentru că în acest spațiu s-a desfășurat încercarea nereușită de a aduce *baseball*-ul în Marea Britanie. Înainte de asta, în locul acela era o colonie de țigani, și când a fost transformat în stadion de fotbal în 1895, existau voci care spuneau că țiganii strămutați au blestemat locul. În anii care au urmat, echipa din Derby a suferit patru înfrângeri în semifinalele Cupei Angliei și trei înfrângeri în finală. În 1946 au ajuns din nou în finala Cupei Federației Engleze. Neasumându-și nici un risc de această dată, ei și-au trimis căpitanul la o țigancă să alunge blestemul, și au câștigat finala cu 4-1.

Ritualurile din vestiar

Când fotbalistii se trezesc în dimineța meciului, un nou set de reguli iraționale intră în funcțiune. Unul decide să își radă mustața ghinionistă, altul merge să se tundă ritualic și face o plimbare pe o anumită rută. Alți oameni sunt implicați. Soția unui jucător trebuie să spele geamurile acasă, pentru că asta făcea la ultima lui victorie. Copiii altuia trebuie să poarte culori speciale toată ziua dintr-un motiv asemănător. Chiar și managerul poate fi nevoit să apară în fața echipei sale purtând articole de îmbrăcăminte norocoase pentru că știe că altfel ar isca neliniște. Într-un caz, era o pereche de șosete albastre și fiecare jucător a avut grijă să îl inspecteze pe manager pentru a se asigura că nu a uitat.

În timp ce echipa stă la masă înainte de meci, și mai multe credințe sunt exteriorizate. Uneori ordinea în care se așază pe scaune este strict determinată de temerile lor iraționale de a nu strica o rutină norocoasă. Mâncarea servită și modul de a o mânca pot intra de asemenea în zona superstiției.

Când antrenorul pleacă spre un anumit teren, el trebuie să urmeze aceeași rută ca ultima dată când echipa a triumfat. Odată, cu mult timp în urmă, când o faimoasă echipă engleză de amatori, The Wanderers, vizita Leiden în Olanda, au fost duși la stadion într-o trăsură trasă de patru cai negrii, decorată cu pene negre, funerare. Trăsura a luat-o prin cimitirul local, de lângă teren, iar The Wanderers au încheiat astfel lungul lor record de echipă neînvingătoare. După meci, ei au refuzat categoric să se întoarcă pe același drum sinistru, de frică să nu le afecteze și meciurile viitoare.

Jucătorii înșiși sunt deseori încărcăți cu amulete în timp ce se îndreaptă spre întâlnirea din ziua meciului. Pentru unul obiectul magic este o pereche de butoni speciali, pentru altul o amuletă de aur primită de la un supporter mai bătrân într-o zi, după un meci câștigat, pentru altul o pereche de ochelari de soare, purtați chiar și pe ploaie, sau un medalion în jurul gâtului, un iepure de jucărie, sau un picior de iepure pus bine într-un buzunar, sau un articol de îmbrăcăminte norocos.

Odată intrați în vestiar, începe o altă serie de ritualuri. Din nou există anumite lucruri care trebuie purtate – șosete norocoase, șireturi norocoase, ghetе norocoase; o verighetă norocoasă care trebuie sărutată ceremonial. Trebuie îndeplinite anumite acțiuni – un prosop să fie atârnat într-un cui în loc să fie pus la locul său pe bancă, două lame de gumă trebuie mestecate în timp ce jucătorul se schimbă, unul trebuie să ia o gură rituală de whisky, nu pentru alcool ci pentru noroc; un jucător își «unge» vârful ghetelor cu whisky, altul cu apă. Unii jucători trebuie să intre în vestiar într-un anumit fel. Unul trebuie să fie ultimul, pentru a evita ghinionul; altul trebuie să intre pe altă ușă decât pe cea principală; altul trebuie să fie complet echipat cu exact 40 de minute înainte de lovitură de începere; altul trebuie să stea mereu în același colț. Altul însă trebuie să dea mâna cu toți coechipierii săi înainte de a părăsi vestiarul, sau jocul său va avea de suferit.

Cele mai rigide dintre procedeele observate sunt cele legate de schimbarea hainelor. Unele sunt destul de simple – punerea șosetei stângi mai întâi și apoi a celei drepte, sau a pantofului drept înainte de cel stâng – dar altele sunt mai complicate. Un jucător trebuie să își dea jos pantalonii și să își pună cureaua înainte de a-și da jos jacheta. Altul trebuie să se îmbrace complet în echipamentul de joc, apoi să îl dea jos și să-l îmbrace iar. Altul trebuie să își lege și să își dezlege șireturile de trei ori.

Elefantul chinezesc al istoriei

Poate cel mai extraordinar exemplu de echipare «rituală» a avut loc în 1939 în timpul participării pline de succes a echipei Portsmouth în Cupă. Cronicarul sportiv John Cottrell notează scena dinaintea punctului culminant, finala Cupei: «Conform cu strict urmărta tradiție dinaintea meciului de Cupă, veteranul echipei Portsmouth, Freddie Worrall, s-a aplecat și a încheiat cataramele unei perechi de ghetre, albe și curate, pe care le purta managerul clubului, Jack Tinn. Aceste ghetre erau magice, păstrate de obicei în seiful clubului. Trebuia încheiată cea de la piciorul stâng mai întâi. Această ceremonie aducea noroc. Până atunci ele purtasera Pompey-ul în siguranță prin întâlnirile din Cupă, cu un singur gol primit. De această dată, echipa Portsmouth nu se mai baza oricum exclusiv pe ghetrele norocoase. Pentru a se asigura că vor fi favorizați de zei, Worrall a purtat o potcoavă în miniatură în buzunarul de la tricou, câte un cârcel dintr-un arbust specific scoțian în fiecare șosetă, o monedă norocoasă de șase penny într-o gheată, și un elefant alb chinezesc legat la una dintre jartiere.» Magia se pare că a funcționat. Și-au bătut adversarii, care erau favoriți, cu 4-1.

Timpul este crucial pentru unele ritualuri. Un jucător poate aștepta complet echipat, mai puțin șortul pe care îl ține pregătit în mână, până ce aude fluierul arbitrului. Abia atunci el poate să îl îmbrace și să se îndrepte rapid spre ușă. Căpitanul echipei Angliei, Bobby Moore, avea un ritual foarte asemănător. Era important ca el să fie ultima persoană din vestiar care să își îmbrace șortul înainte de meci. Martin Peters, colegul lui de echipă, era fascinat de felul în care acesta stătea în vestiar ținându-și șortul în mână, așteptându-i pe ceilalți să-și termine echiparea. Peters a recunoscut ulterior că «El nu a realizat niciodată, dar eu obișnuiam să îmi bat joc de el. Când el își pune șortul eu mi-l dădeam jos. El făcea imediat același lucru și nu își îmbrăca șortul la loc până ce nu o făceam eu primul. Îi jucam renghiul acesta frecvent, dar niciodată nu s-a prins.»

Bobby Moore nu era singurul jucător tratat în acest fel. Rodney Marsh își reamintește că «Jimmy Langley refuza să atingă mingea în vestiar, înaintea meciului. Dacă se întâmpla, devenea sălbatic, și Alan Mullery obișnuia să se joace pe chestia asta când erau colegi la Fulham. Alan era un cârcotaș grozav și pune mâna pe o minge și începea să o șuteze sau să o arunce spre Jim. Jim sărea prin vestiar, încercând să o evite.»

Tricoul recuperat de Pele

Este surprinzător că un jucător încearcă să strice ritualurile altuia în felul acesta, riscând astfel să îl neliniștească în ajunul meciului, și o astfel de nepăsare față de superstițiile celorlalți este relativ rară. În cele mai multe cazuri, colegii de echipă își respectă unul altuia credințele și evită să provoace soarta. Dacă ceva nu este în regulă cu o superstiție, prietenii încearcă deseori să fie de ajutor. Marele Pele a dat odată unul dintre tricourile sale de meci, și jocul său a avut de suferit după aceea. El a rugat un prieten să încerce să îl găsească pe supporterul căruia îi dăduse tricoul și să îl recupereze. După o săptămână, prietenul s-a întors cu tricoul care lipsea și a explicat că a avut multe necazuri până să îl găsească. Pele a fost extrem de recunoscător, a îmbrăcat tricoul și sclipirea de campion a revenit. Prietenul său a avut grijă să nu îi spună că efortul său a fost inutil și că i-a dat înapoi marelui fotbalist tricoul în care suferise mizerabila înfrângere din săptămâna anterioară. Puterea superstițiilor este în întregime în minte.

Nici când jucătorii părăsesc vestiarul și se înșiră în tunel, ritualurile nu au luat sfârșit. Trebuie respectată o ordine anume. Un jucător trebuie să fie întotdeauna al treilea în șir, altul penultimul, altul trebuie întotdeauna să meargă în spatele numărului 10. Poziția favorită este oricum cea a închizătorului șirului și lucrul acesta creează

probleme când o echipă are doi «ultimi» în lot. Spectatorii vigilenți au văzut rezultatul acestei dileme la anumite finale de cupă, când cei doi jucători de la capătul șirului mergeau pe teren umăr la umăr. Alte ritualuri din tunel prevăd să te rotești în cerc complet după ieșirea din vestiar, să nu duci niciodată o minge, să duci întotdeauna o minge, sau să bați mingea de două ori în tavan.

Odată intrați pe teren, anumiți jucători ating iarba cu mâna în mod ritualic în timp ce pășesc pe suprafața de joc. Mulți jucători își fac cruce și își sărută degetele. Chiar dacă este un gest mai puțin estetic, un jucător își scoate guma de mestecat din gură, o transformă într-o minge micuță și o lovește cu piciorul. Dacă ratează ritualul lovirii mingii de gumă de mestecat, va juca slab. Un alt jucător trebuie să fie primul care șutează la poartă în timpul încălzirii, iar portarul să nu îndrăznească să apere, chiar dacă este numai un șut de încercare, pentru că altfel jucătorul va avea o prestație slabă. Alt jucător își descaltă ghetele și apoi le încălță la loc, altul sărută barele porții. Un portar își plasează cu grijă punguța cu mici obiecte colecționate la bara din dreapta porții. Dacă accidental o plasează în partea cealaltă, sau dacă a mișcat-o cineva, nu va fi capabil să pună în aplicare «apărările lui magice».

Toate aceste superstiții diferite au fost practicate solemn de anumiți jucători și anumite echipe. Ele sunt cuprinse în memoriile jucătorilor și în lucrările istoricilor fotbalului.

Neliniștile Eroilor tribali

Descrierile arată că acțiuni similare au loc pe tot globul, de câte ori se joacă meciuri importante și Eroii tribali au momente de neliniște sau presimțiri. Câțiva jucători, e adevărat, subliniază faptul că ei, spre deosebire de colegii lor de echipă, nu sunt superstițioși oricare-ar fi și consideră această chestiune o stupidă pierdere de timp și energie. Oricum, ei sunt în minoritate și ideea care stă în spatele afirmației lor este dată probabil de jucătorul care a afirmat că «Superstiția mea este să nu le spun altor oameni care sunt superstițiile mele».

Pentru unii jucători ritualurile magice presupun o intensitate uimitoare. Jackie Charlton, mijlocas central la Cupa Mondială, a ajuns până la a refuza banderola de căpitan decât să își strice ritualul dinainte de meci. Era vital pentru el să fie ultimul în teren și, în calitate de căpitan, ar fi fost forțat să își conducă echipa. Decât să riște asta, i-a lăsat onoarea de a fi căpitan lui Billy Bremner.

Dar probabil cea mai complicată rutină magică dintre toate aparține unui portar, Alan Rough, care a recunoscut în public că «îmi este frică să nu omit vreo parte din ritualul zilei de meci.» Tiparul era următorul:

- 1 – Trebuia să nu se radă în dimineața meciului.
- 2 – Trebuia să poarte un inel pentru chei cu un motiv național scoțian.
- 3 – Trebuia să ia cu el în teren o minge de tenis veche.
- 4 – Trebuia să își pună în buzunar o gheată de fotbal în miniatură pe care o găsisese în plasa porții într-o după-amiază.
- 5 – Trebuia să poarte un medalion micuț sub formă de stea.
- 6 – Trebuia să folosească întotdeauna cârligul cu numărul 13 în vestiar.
- 7 – Trebuia să îmbrace tricoul său original cu numărul 11, din zilele primului său club de fotbal, pe sub tricoul de portar.
- 8 – În timp ce trecea prin tunel, trebuia să bată de trei ori mingea în perete.
- 9 – Când se apropia de poartă, trebuia să șuteze mingea în plasa goală.
- 10 – În timpul meciului trebuia să își sufle nasul de câte ori era posibil, folosind batiste îndesate special în șapcă în scopul acesta.

El încheie această formidabilă listă spunând că «Nu cred că aş putea juca fără a trece prin aceste pregătiri. Și nimic nu mă descurajează».

Este ușor să râzi de aceste precauții incredibil de elaborate și să îți bați joc de valabilitatea lor, așa cum face Michael Parkinson în parodia lui *Interviu despre superstițiile starurilor fotbalului*. «Când voi intra în vasul alb și firbinte care va fi Wembley-ul mâine, nu-mi voi fi șters nasul de zece zile, voi purta două ghete stângi, voi avea cu mine poșeta norocoasă a nevestei mele, voi purta vesta bunicului meu. Este amuleta mea. Poate părea stupid, dar va scoate din Cupă pe Liverpool/Newcastle». Dar, fapt este că acele acțiuni iraționale, nu cu mult mai puțin extreme decât acestea, sunt făcute pretutindeni, în fiecare săptămână a fiecărui sezon, de un număr mare de jucători altfel raționali și cu picioarele pe pământ. Trebuie să fie acceptat faptul că superstițiile sunt de mare valoare. Aceasta nu înseamnă că există vreo legătură supranaturală sau mistică între practicarea acestor ritualuri și rezultatul meciului din teren. Nu este necesar, având în vedere că jucătorii implicați cred cu tărie

într-o astfel de legătură. Dacă ei se pot convinge că acțiunile lor ciudate îi vor face să joace mai bine, atunci așa va fi, și numai pentru că ritualurile îi vor ajuta să își reducă neliniștile și le vor da mai multă încredere în sine. O mai mare încredere în calitățile proprii este deseori singurul lucru care desparte câștigătorii de învinși într-o competiție altfel foarte echilibrată.

Din acest motiv, superstiția va fi întotdeauna un punct comun al sporturilor cu grad mare de periculozitate, așa cum era în triburile primitive în care întregul mod de viață era încărcat de riscuri și pericole și în care s-a născut gândirea magică.

Manifestările triumfului

Salturi și sărituri, îmbrățișări și strângeri la piept

Imediat după înscrierea unui gol, Tribul de Fotbal explodează în una dintre expresiile sale majore de bucurie – manifestarea triumfului. Alături de suporterii strigând, dansând și aplaudând în tribune, eroii tribali celebrează «vânatul», într-o izbucnire frenetică, abandonându-se în sărituri și îmbrățișări. Este un moment de vârf al vieții tribale și este gustat din plin, cu toate barierele fizice la pamânt și toate inhibițiile obișnuite aruncate deoparte.

Lucrurile nu au stat așa dintotdeauna. În zilele de început ale fotbalului, momentul triumfului era de regulă celebrat cu puțin mai mult decât o strângere de mână și un zâmbet. Cum spunea un fost jucător mai în vârstă: «Nimic din acest nonsens nu exista pe vremuri. Când marcam, toată lumea se comporta ca și cum nimic extraordinar nu se întâmplase. În calitate de căpitan de echipă, cel mult îl băteam pe umăr pe cel care a înscris și îi spuneam „Bună treabă, bătrâne!“». Printre criticii noii tendințe spre manifestări mai extravagante, se află și auguștii membrii ai grupului coordonator al Football Asociației. Acești bătrâni ai tribului au fost citați ca spunând că le

este rușine de emoțiile necontrolate ale jucătorilor lor profesioniști. Atitudinea generală a acestui fel de critici poate fi însumată în pledoaria: «Rămâne să sperăm că astfel de manifestări istorionice nu sunt decât o fază trecătoare.»

Există două motive pentru aceste atacuri la adresa unei manifestări tribale care pare să nu ofere altceva decât bucurie celor implicați și care în mod sigur nu pare să facă vreun rău. Primul motiv are de-a face cu tradiționalismul pur. Este responsabilitatea bătrânilor tribului să păstreze ritualurile tribale pure și constante și să reziste la toate schimbările, în principiu. Așa iritant cum este pentru unii, acesta este un rol important și nu este de luat în râs. Fără rezistența lor încăpățânată la tendințele moderne, calitatea distinctă a Tribului de Fotbal ar putea să se piardă și demnitatea lui să se degradeze. Pe această bază este ușor de înțeles neîncrederea lor în gesturi ostentative ca îmbrățișările și sărutările și valurile, care trebuie că pentru ei aduc mai mult cu teatrul decât cu terenul de sport. În aceste gesturi ei văd, fără nici un dubiu, primele semne ale alunecării de la o competiție serioasă la ipocrizia din industria spectacolului.

Al doilea motiv posibil pentru atacurile lor are de-a face cu onorata tradiție britanică a «buzei de sus rigide». Culturile variază enorm în atitudinile lor față de manifestările exterioare ale emoțiilor. În unele culturi, ca la popoarele care trăiesc în jurul Mării Mediterane, există o tradiție a extrovertirii care permite adulților să se sărute și să se îmbrățișeze, cu puține restricții sociale. În ceea ce îi privește, numai un snob sau un handicapat emoțional ar rata exprimarea sentimentelor lui prin gesturi. În alte regiuni, ca Orientul îndepărtat și nordul Europei, lipsa de control este considerată primitivă sau infantilă. Cum spunea un critic: «Când marchezi... nu te-apuci să faci un fel de dans de război al pieilor roșii și nu te porți precum o gloată de copii.»

Din această cauză, ceea ce spun criticii este că manifestările triumfului la jucătorii moderni de fotbal sunt și netradiționale și nebritanice și că, de vreme ce fotbalul este în mod tradițional un sport britanic, există un motiv dublu pentru a privi cu dezaprobare această nouă tendință. Pentru orice observator imparțial, oricum, este clar că ei pierd bătălia și ar fi interesant să ne întrebăm de ce pierd acum, când au avut atâta succes în păstrarea multor altor atitudini și obiceiuri străvechi.

Îmbrățișarea latină câștigă

Mai întâi, tendința nu este chiar recentă. A început la puțin timp după al Doilea Război Mondial, când fotbalul suferea o masivă expansiune, pentru a deveni o obsesie internațională, susținută de dezvoltarea televiziunii. Cu echipe de fotbal putându-se mișca mai ușor și mai rapid dintr-o țară în alta, datorită avionului cu reacție, exista o mixtură de naționalități fotbalistice la o scară pe care jocul nu o cunoscuse înainte.

Jucătorii din țările latine ale Mediteranei și Americii de Sud au devenit figuri mai familiare în nordul Europei și explozia lor fizică de bucurie când marcau goluri importante a venit ca un soi de șoc pentru mai tăcuții și mai blânzii eroi ai echipelor britanice și nordice. Inițial se râdea de latini din cauza șortului lor prea scurt și a îmbrățișărilor sălbătice, dar după o vreme ei au făcut ca stoica Britanie să se arate neprietenoasă într-un mod constructiv. Vechea tradiție a străngerii de mână și bătaia pe umăr au început să lase falsa impresie că britanicii nu sunt atât de preocupați de înscrierea golurilor, și inhibații nordici au fost forțați să abandoneze reținerea lor și să îngăduie câteva îmbrățișări conciliante.

Nu după mult timp toate echipele timide emoțional au început să țină pasul cu mai libertinii latini, și au devenit de nedistins în manifestările lor extatice la înscrierea golurilor. Spre surpriza lor, părea acum ceva firesc, și adevărul ieșea la iveală, în sfârșit. Era ceva firesc într-un moment de experiență emoțională atât de intensă. Nu latinii erau «ciudați» în comportamentul lor, ci nordicii. Îmbrățișarea latină era potrivită în contextul special al momentului de vârf al înscrierii golului, nu formalitățile reprimite cultural ale britanicilor.

Pentru bătrânii tribului din Football Asociație și din alte părți, noile «comportamente stupide» ale jucătorilor păreau la fel de șocante precum era valsul (corpurile lor se ating!) pentru bunicile lor. Mai rău încă, aceste intimități corporale nu numai că erau publice, dar și între bărbați. Însă, în pofida disprețului și în pofida acuzațiilor de efeminare, îmbrățișările au continuat și chiar au crescut în intensitate. Și deja durează, ca o manifestare tribală obișnuită, de câteva decenii, pentru a deveni foarte stabilă, nu ca un «entuziasm trecător», ci ca o nouă tradiție în repertoriul comportamental al Tribului de Fotbal. Care este secretul succesului lor în fața unei considerabile ostilități inițiale?

Accidente sexuale

Pentru a înțelege asta trebuie să privim înapoi la originile gesturilor. Prima dată când ne exprimăm prin îmbrățișări și mângâieri, săruturi și străngeri la piept, se întâmplă în brațele mamei când suntem bebeluși. Aceste contacte corporale vin curând să implice noțiunile de a iubi și a fi iubit. Când creștem începem să răspundem. Ca mici copii alergăm să ne îmbrățișăm mama exact cum obișnuia să ne îmbrățișeze ea pe noi, și rezultatul este o îmbrățișare reciprocă de iubire. Punctul important aici este că aceasta nu este o dragoste sexuală, ci o dragoste pre-sexuală. Când apare sexul, în timpul adolescenței, intimitățile dintre părinte și copil intră în declin și există chiar puțină jenă în a le manifesta. Nu după mult timp, tinerii adulți își transferă atențiile

fizice de la părinte la partenerul sexual și contactele corporale intime încep din nou să înflorească. Îmbrățișările și strângerile la piept ale iubirii juvenile devin acum manifestări de tandrețe ale iubirii sexuale. Această nouă accent sexual, în unele culturi, duce la suprimarea intimităților corporale în afara perechii sexuale. Dacă apar îmbrățișări prietenești între doi prieteni apropiați ele sunt mute și formale, de frică să nu aibă conotații sexuale.

În alte culturi, această limitare nu există. Aici, îmbrățișarea juvenilă care înseamnă dragoste non-sexuală supraviețuiește între prietenii apropiați ca expresie a căldurii și a sentimentelor puternice pe care le nutresc unul pentru altul. Ea continuă la maturitate în forma sa non-sexuală originală fără vreo inhibiție «nordică».

Văzută astfel, este clar că îmbrățișarea jucătorilor de fotbal nu este în nici un caz «împrumutată» din sfera sexuală, ci mai degrabă sfera sexuală a împrumutat aceste gesturi din faza pre-sexuală a copilăriei. Aceste gesturi sunt atât de fundamentale pentru iubirea generalizată, încât atunci când apare un anumit moment emoțional intens, este cel mai firesc lucru din lume ca o ființă umană să își arunce brațele în jurul unui prieten apropiat și să îl îmbrățișeze cu căldură. Deci imputarea că îmbrățișarea fotbaliștilor nu este bărbătească este «ciudată», nu acțiunile jucătorilor. De aceea, în pofida criticilor, jucătorii au simțit într-un fel că ceea ce făceau era «bine» în contextul special al bucuriei frenetice la înscrierea unui gol important. Faptul că unele dintre acțiunile lor păreau, la o privire superficială, foarte sexuale era un accident cultural mai mult decât un adevăr biologic. Și de aceea, mai degrabă exuberanța latină a infestat jucătorii nordici, decât limitările nordice ale manifestărilor emoționale s-au răspândit în echipele latine.

Acestea fiind spuse, rămâne să examinăm exact ce se întâmplă după ce se înscrie un gol. Există două faze: manifestările celui care înscrie și reacția colegilor de echipă. Acțiunile pot fi separate într-un număr distinct de categorii:

Sprintul

Imediat după marcarea unui gol, cel care a înscris deseori sprintează sălbatic înapoi, de obicei cu gura larg deschisă. Cum spune un faimos jucător: «Modul meu personal de a-mi exprima emoția și mândria este să alerg și să sar, agitându-mi mâinile în aer cu mișcări largi, ca un cangur sălbatic.» Există două motive ale acestei manifestări. Unul este nevoia de defulare simțită de marcator, urmând tensiunii presupuse de meci. Sprintul ajută la eliberarea acestor tensiuni. Alt motiv este că mișcarea rapidă înlătură orice sugestie că marcatorul așteaptă feliicitări. Un jucător explică: «Eu nu... stau vanitos așteptând aclamațiile colegilor mei; de fapt, unii din-

tre ei se plâng uneori că, atunci când au încercat să mă felicite, am avut o viteză mai mare chiar decât în timpul jocului.»

Mâna ridicată

O reacție mai puțin dramatică la înscrierea golului este îndepărtarea marcatorului de poartă și ridicarea unei mâini deasupra capului. Gestul este făcut nu atât pentru colegii de echipă, cât pentru a saluta mulțimea care strigă. Gestul a fost atacat de critici ca transformând jucătorul «într-un fel de Cezar întors de la război, primind aplauze de la populație». Însă descrierea unui erou acceptând aclamațiile spectatorilor este una perfect valabilă și garantează lipsa disprețului față de aceștia. Dimpotrivă, este o curtoazie față de mulțime. Alternativa alergării în liniște înapoi către centrul terenului, ignorând buna dispoziție a mulțimii, ar fi prin contrast o dovadă de proastă creștere.

Există trei forme ale manifestării mâinii ridicate: versiunea mâinii întinse, cam ca un salut roman; versiunea pumnului strâns, cam ca un salut comunist sau salutul Panterelor Negre (partid politic extremist al populației de culoare din Statele Unite, *n.trad.*); și versiunea degetului arătător, în care arătătorul este îndreptat spre ceruri, ca și când ar indica numărul unu încă un gol.

Săritura și lovirea aerului

În timp ce marcatorul aleargă înapoi de-a lungul terenului, sare deodată în aer cu un pumn ridicat și apoi îl lasă în jos într-o lovitură puternică. Pumnul lovește aerul, dar simbolic se prăvălește peste capetele plecate ale inamicilor. Acest pumn care lovește aerul este mișcarea principală de atac a speciei umane. Se vede la copiii foarte mici când încep să se bată în grădinițe și în momentele de panică ale revoltei adulților. Lovitura de pumn frontală a boxerului trebuie să fie învățată, dar acest pumn îndreptat în jos pare să fie înnăscut și la acest gest apelăm când dorim să facem o demonstrație simbolică a puterii noastre triumfătoare.

Ridicarea brațelor

Poate cea mai obișnuită dintre toate manifestările victoriei este ridicarea completă a ambelor brațe. Aceasta are efectul de a-l face pe marcator să pară mai solid și mai înalt. În descrierea sentimentelor sale este de așteptat ca el să folosească fraze ca: «Mă simțeam înalt de trei metri.», și ridicarea brațelor este o expresie fizică a acestei senzații. În termenii lumii animale, înscriind golul el și-a ridicat instantaneu

statutul în cadrul grupului. În întreaga lume animală, statutul înalt se manifestă astfel încât înalță și mărește individul, așa că, luând în considerare acest lucru, marcatorul desfășoară un comportament animal de bază.

Săritura și ridicarea pumnilor

Prin această gest, marcatorul își dublează înălțimea. Brațele ridicate adaugă aproximativ 60 de centimetri înălțimii sale și săritura lui mai adaugă încă pe atât, pentru a-i da un moment nimbul unei persoane «înalte de trei metri». Această combinație este aproape maximul la care poate ajunge exacerbarea dimensiunilor.

Dansul războinic

Aceasta este o variantă rară, dar a devenit mai frecventă în ultima vreme. Nu este o caricatură a unui dans războinic original, mimat în glumă, ci o mișcare curioasă, asemănătoare cu alergarea pe loc, o alergare foarte rapidă cu mișcări iuți de picioare, în timp ce corpul se mișcă doar foarte încet înainte. Pare o versiune «condensată» a sprintului de după marcarea golului, reprezentând o exteriorizare a emoției exprimată într-o formă simbolică.

Înclinarea pe spate

Aici marcatorul se lasă mult pe spate, din genunchi, și își ridică ușor pumnii strânși. Este un alt mod de a arăta prin limbajul trupului că el este «opusul înfrângerii». În vreme ce poziția brațelor ridicate este antiteza poziției dezmembrării învinșilor, poziția înclinării pe spate contrastează puternic cu înclinarea în față a capetelor și umerilor celor învinși. De obicei se observă numai în momentul în care mingea intră în poartă, după care ea face loc altor manifestări.

Invitația la îmbrățișare

Jucătorii aleargă unii spre alții cu brațele larg deschise însemnând «Sunt pe cale să te îmbrățișez». Acest gest este făcut în timpul sprintului de după marcarea golului și uneori un conflict evident între invitația la îmbrățișare și ridicarea brațelor are ca rezultat ridicarea lor pe diagonală.

Îmbrățișarea

Când jucătorii se întâlnesc, ei trec brațele unul în jurul celuilalt și se strâng într-o îmbrățișare frontală totală. În timp ce fac asta, alți jucători încep să alerge spre ei.

Îmbrățișarea multiplă

În timp ce se strâng din ce în ce mai mulți jucători, ei fac tot posibilul să adauge îmbrățișările lor celei originale, aruncându-și brațele unul în jurul umerilor celuilalt și formând o masă densă.

Săritura și agățarea frontală

O extensie curioasă a îmbrățișării obișnuite apare când primul jucător care ajunge la marcator se aruncă spre el și reușește să îl îmbrățișeze nu numai cu brațele, ci și cu picioarele, prinzându-l ca un copil mic sărind în brațele tatălui său. Deseori aceasta duce la căderea marcatorului, care se prăbușește pe gazon cu tot cu cel care îl felicită.

Săritura și agățarea prin spate

Uneori, agățarea se petrece pe la spate, și atunci este foarte probabil ca perechea să se prăbușească pe spate și să se liniștească pe gazon într-un morman confuz.

Îmbrățișarea orizontală

Dacă marcatorul s-a prăbușit la pământ după înscrierea golului, sau dacă a fost asaltat de coechipierii lui îmbrățișați, îmbrățișarea poate continua pe gazon și în acest punct aparența sa este foarte aproape de cea a unei atingeri sexuale. Oricum, îmbrățișările rămân aproape evident la aceste similarități accidentale. Pentru un timp mințile le sunt aproape goale și nu simt nici o jenă. Cum își amintește un jucător: «Îmi aduc aminte că ne aruncam asupra celui mai apropiat și ne rostogoleam pe gazon ca nebunii.» Poate că arătau ca niște îndrăgostiți, dar ei se simțeau nebuni, eliberați pentru câteva scurte momente de toate grijile și presiunile realității.

Ridicarea

Jucătorul prăbușit poate uneori să fie ridicat de coechipieri și apoi îmbrățișat în timp ce este tras în sus. Din nou, în mod superficial pare un gest erotic, aproape o orgie în desfășurare, dar, încă o dată, starea de spirit a jucătorilor este pe un plan diferit.

Sărutul

Sub ochii uimiți ai unor spectatori mai în vârstă, jucătorii câteodată își încununează îmbrățișările cu un sărut. Acesta nu este un gest uzual, și când apare, mișcarea se oprește de obicei înainte de contactul cu buzele, devenind o atingere a obrazilor. Mulți jucători care aprobă manifestările expresive ale triumfului simt că sărutul merge probabil prea departe: «Nu sunt împotriva îmbrățișării ocazionale, pentru că poate fi bărbătească», spune un jucător, «dar trebuie să mărturisesc că sunt împotriva sărutului, care cred că ar trebui să fie păstrat pentru sfârșitul meciului, și atunci, de preferat cu sexul opus.» Aici vechiul tabu intim își face din nou apariția o dată cu sărutul puternic încărcat de conotații sexuale. Oricum, sărutul, ca și îmbrățișarea, are o origine non-sexuală. El vine de la vechiul contact mamă-copil, când mâncarea era trecută din gura mamei în gura bebelușului pentru a-l obișnui (în secolele dinaintea începerii comercializării mâncării pentru bebeluși). În acest fel, sărutul a primit o conotație de iubire care era pre-sexuală. Sărutul între bărbați ca un act non-sexual de caldă prietenie apare încă în multe culturi, dar în Occident sărutul a devenit atât de puternic încărcat cu semnificație erotică între adulți, încât rămâne o raritate chiar și în cele mai pătimase îmbrățișări ale manifestărilor marcatelor de goluri.

Zbârlirea părului

În timpul îmbrățișării este foarte obișnuită zbârlirea părului, un gest de genul celui întâlnit în mod normal între tată și fiu. În situații mai puțin intense emoțional, în care probabil marcarea unui gol este de o importanță relativ mică (ca atunci când o echipă care pierde ajunge de la 5-1 la 5-2 fără nici o speranță de a câștiga meciul), zbârlirea părului poate apărea ca singurul semn de felicitare în timp ce marculatorul trece pe lângă coechipierii săi.

Palma pe spate

Palma pe spate este un gest asemănător, de intensitate scăzută care poate fi observat ca singură formă de manifestare, dar poate servi de asemenea pentru a anticipa strângerea la piept. Mângâierea pe cap, un alt gest luat în răs, se adaugă deseori.

Strângerea de mână

Chiar și în aceste vremuri lipsite de inhibiții, politicoasa strângere de mână victoriană nu a fost total suprimată și apare încă ocazional în timp ce jucătorii triumfători trec unul pe lângă celălalt în timpul regroupării pentru reluarea jocului. Oricum, astăzi

este folosită cel mai frecvent ca formalitate între un jucător care iese din teren în timpul meciului și cel cu care este înlocuit.

Acestea sunt deci manifestările triumfului în Tribul de Fotbal. În formele lor mai extreme ele au trecut prin trei faze istorice. Întâi erau practicate doar de jucătorii latini. Apoi au fost preluate și de alții și au devenit foarte intense. Ca o « nouă modă » ele erau exagerate, fiecare gol fiind întâmpinat cu manifestări de contact corporal prelungite. În timpul anilor '70, intensitatea lor a scăzut puțin, așa încât ele au fost păstrate din ce în ce mai mult pentru golurile cu adevărat importante. Acum pot fi văzute în întreaga lor putere într-un meci vital, sau cu o intensitate mai scăzută într-o întâlnire de rutină. Această a treia fază este cea mai naturală, gesturile fiind o adevărată oglindire a stării de spirit a jucătorilor, mai degrabă decât un răspuns general la o nouă fantezie. Trecând prin aceste stadii inițiale și depășind toate atacurile și remarcile răutăcioase, manifestările triumfului sunt acum aproape sigur definitive.

Eroii înfrânți

Poziții și expresii, frustrări și disperare

Există trei momente când toți eroii tribali tremură de frică; momentul când intervențiile arbitrilor aduc pedepse severe, ca penalti-urile sau eliminările; momentul când oponentii înscriu; și momentul când fluierul final anunță victoria adversarului. Acestea sunt momentele când înfrângerea este anticipată sau definitivă. Sunt ocazii când un mare val de deprimare străbate echipa pedepsită sau învinsă. Ca și la jucătorii triumfători, această stare de spirit specială aduce cu sine o serie de posturi și acțiuni specifice.

În multe privințe aceste acțiuni sunt opusul celor manifestate de oponentii fericiți, în special în momentele imediat următoare înscrierii unui gol crucial. Marcatorii se mișcă repede – înfrânții stau sau se mișcă încet; marcatorii fac salturi și sar – înfrânții sunt descompuși; marcatorii sunt zgomotoși și fețele lor sunt pline de expresie – înfrânții sunt tăcuți și fără expresie. Contrastul este izbitor și foarte previzibil.

În strânsă legătură cu manifestările de deprimare sunt cele de exasperare. Când un jucător care șutează ratează la milimetru un gol important, resimte ratarea ca pe miniatura unei înfrângerii. Deși în realitate este un «succes ratat», diferit de o înfrângere directă, el reacționează cu emoții similare de frustrare și disperare. Rezultatul este că acțiunile pe care le desfășoară în momentele lui de tulburare sunt rude de sânge cu cele văzute când suferă agonia cuceririi de către inamic.

lată o scurtă clasificare a celor mai importante 12 reacții observate la înfrângere :

Manifestarea nervozității

Când există vreun dubiu în legătură cu validitatea deciziei unui arbitru de a acorda un penalti sau un gol, partea defavorizată poate risca să îl enerveze discutând-o. Cu fețele pline de nervozitate, furie sau disperare, ei se confruntă cu arbitrul și își pledează cauza. Toate acestea nu sunt de nici un folos, cu o singură excepție posibilă. Arbitrul nu poate să se răzgândească, fie doar și pentru că el trebuie să fie văzut ca fiind ferm în deciziile sale, dar dacă ei îl pot convinge să consulte pe unul dintre arbitrii de linie, mai există o rază de speranță. Dacă arbitrul de linie a indicat un ofsaid sau o altă infracțiune ascunsă ochilor arbitrului central, există o mică șansă ca el să facă o corecție și, deci, să treacă peste propria decizie. Așa că manifestarea nervozității nu este în întregime o pierdere de timp. Dar trebuie să se acționeze cu un grad de reținere, altfel arbitrul va reacționa el însuși cu furie și va avertiza pe protestatari pentru nesupunere.

O dată ce este clar că decizia arbitrului este de neînlăturat, manifestarea nervozității degenează rapid în gesturi de neîncredere și care indică nebunia. Furia dă naștere la ridicări din umeri exagerate, la frământarea melodramatică a mâinilor, și la multe negări din cap și semne cu degetul dus la tâmplă, exprimând faptul că jucătorii nefericiți sunt convinși că zeii i-au părăsit sau că lumea a înnebunit.

Expresia frustrării

Cel care șutează și este forțat să privească cum șutul este apărat miraculos de portar, sau cel care ratează, mingea atingând, mângâind chiar cadrul porții, adoptă o expresie specială de frustrare. Cu mâinile întinse sau cu pumnii strânși, își aruncă pe spate capul, ca și când ar apela la ceruri. Fața lui este contorsionată de un strigăt tăcut, gura lui este larg deschisă și ochii închiși, în timp ce transmite mulțimii că dezamăgirea lui este la fel de acută ca și a lor.

Cuprinderea capului în palme

Cel care a șutat și este frustrat din cauza ratării, cu capul încă înclinat pe spate, spre cer, poate adăuga apoi un alt element manifestării sale – cuprinderea capului cu ambele palme. Acesta este unul dintre cele câteva gesturi comune, cu mâna la cap, folosite de jucătorii agitați și are o funcție dublă. Acționează și ca îndepărtare și ca auto-consolare. Poziția mâinilor blochează privirea omului, și îi protejează ochii

de oroarea din fața lui. Îndepărtarea de acest tip este implicată pe scară largă în multe forme de întâmplări neplăcute și ajută la estomparea impactului vizual, făcând situația puțin mai ușor de suportat. Elementul de auto-consolare vine din contactul mâinilor cu capul. Aceasta este o formă de auto-contact, un gest larg răspândit, folosit când individul simte nevoia unei îmbrățișări care să îi restabilească încrederea, dar nu găsește în apropiere pe nimeni dispus să îi ofere așa ceva.

Cuprinderea cefei cu mâinile

Este asemănătoare cuprinderii capului, dar fără elementul de îndepărtare. Mâinile sunt ridicate la ceafă, unde sunt apăsate cu putere pe păr, în timp ce ochii continuă să privească la scena din față. Din nou, funcționează ca un contact de auto-consolare.

Îmbrățișarea gâtului

Altă variantă, în care palmele strâng gâtul. Cel care face gestul are impresia că altcineva s-a grăbit și l-a îmbrățișat într-un fel consolator.

Imobilizarea capului

Aceasta este «poziția ochelarilor de cal», în care antebrățele sunt aproape strânse în jurul feței pentru a înlătura scena dezastrului, în timp ce mâinile sunt strânse în jurul cefei. Îl face pe jucător să arate ca un cal ce poartă o pereche de ochelari laterali.

Acoperirea feței

Este ultima manifestare de înlăturare și auto-consolare. Jucătorul stă cu ambele palme apăsate pe față, degetele fiind îndreptate în sus. Mișcarea nu numai că întreprinde impactul vizual și îi oferă un auto-contact consolator, dar șterge toate expresiile faciale.

Capul aplecat

Simpla lăsare a capului în jos, cu o privire direcționată spre pământ, face parte din declinul general al corpului, care întovărășește înfrângerea. În timp ce echipa triumfătoare sărbătorește cu capul sus, jucătorii învinși manifestă gestul opus. Acest cap aplecat îi face să pară mai mici, fapt care oglindește felul în care și-ar exprima starea de spirit verbal, dacă ar fi întrebați atunci.

Măinile în șold

Una dintre cele mai obișnuite reacții la înfrângere, mâinile în șold, este în esență un gest anti-social. Măinile sunt plasate pe șolduri cu coatele în afară, ca și cum ar fi niște bariere ținând departe pe oricine ar putea veni prea aproape. Coatele spun «păstrează distanța». În timp ce marcatorii se îmbrățișează, înfrânții folosesc poziția mâinilor în șold ca un fel de «anti-îmbrățișare», transmitând semnale care sunt opuse celor ale colegilor lor plini de succes. O dată ce această acțiune specială a fost identificată ca o postură a înfrângerii, este uimitor de câte ori poate fi observată. Este atât de răspândită și automată încât aproape fiecare gol produce o erupție bruscă de mâini în șold în tabăra învinsă, cu cel puțin jumătate din echipă stând în această poziție caracteristică, în timp ce bucuria sălbatică a adversarilor lor îi extenuază.

Prăbușirea

După ce victoria finală aparține adversarilor, energia înfrânților se evaporază instantaneu și mulți dintre ei se prăbușesc pe gazon. Ei rămân acolo, descompuși, prăbușiți și depășiți de supărare, pentru câteva momente înainte de a se ridica și a pleca neconsolați. Oricum, această formă extremă de reacție, apare numai la sfârșitul unui meci de importanță vitală – o bătălie pentru promovare sau pentru retrogradare, sau o finală majoră, când jucătorii au dat totul, după un foarte intens efort care i-a lăsat total extenuați. Presiunea este deseori atât de mare în asemenea ocazii încât chiar și învingătorii uneori se trezesc incapabili de a sări de bucurie în maniera obișnuită. Și ei se pot prăbuși scurt pe iarbă, în poziții aproape identice cu cele ale înfrânților, dar există de obicei mici diferențe în limbajul trupului care disting cele două grupuri. Învingătorii prăbușiți sunt deseori în poziții cu reminiscențe din atitudini de rugăciune și mulțumire, mai degrabă decât de declin total.

Fața curajoasă

În competiții ca finalele de cupă, în care membrii echipei învinse sunt așteptați să treacă prin fața admiratorilor pentru a le oferi un val de mulțumiri pentru sprijinul acordat, pot fi observate multe semnale corporale contradictorii. Jucătorii se străduiesc să își mascheze înfrângerea cu o față curajoasă, încercând să o transforme psihologic într-un triumf. Ei oferă un salut brav cu brațul sau un gest de nesupunere deschisă cu degetul mare îndreptat în sus, în timp ce trec pe lângă tri-

bune, dar aceste acțiuni sunt contrazise de dezamăgirea disperată din ochii lor și de paloarea zâmbetelor lor forțate.

Fața plânsă

Manifestarea extremă a disperării este plânsul deschis. Deși acesta poate erupe înainte ca jucătorii să ajungă în intimitatea tunelului sau vestiarului, este de obicei mai ascunsă de privirile mulțimii, pentru că este considerată nebarbătească. În pofida acestui lucru, este surprinzător cât de des eroii tribali fac loc lacrimilor, când le-a fost smulsă din mână o mare victorie. Aceasta nu reflectă nici o slăbiciune, ci mai degrabă intensitatea incredibilă cu care ei întâmpină întâlnirile cele mai importante.

Steve Heighway își descrie sentimentele după una dintre rarele înfrângeri suferite de Liverpool în cupă: «Desigur, ne-am dus să primim medaliile învingșilor și am încercat să înscenăm o bravadă pentru suporteri. Dar... înapoi în vestiar, dezamăgit, pentru că eram unul dintre învinși. Am dat drumul lacrimilor să curgă, o mulțime de lacrimi – dar țineam un prosop peste cap și față, ca să nu observe nimeni. Am descoperit mai târziu că nu eram singurul care plângea.» Acesta este tabloul tipic, când plânsul nu mai poate fi controlat; prin opoziție, Pele descrie un incident public de un soi neobișnuit: «Jucam la Dakar, în Senegal... În acea zi eram într-o formă rară... De două ori în primele zece minute l-am păcălit pe portar pentru a-l scoate din poziție și am driblat pe lângă el, trimițând mingea în poartă. Deodată, după al doilea gol, l-am văzut ridicându-și mâna spre arbitru și am văzut că plângea să-și dea sufletul... apoi l-am văzut ieșind descurajat de pe teren, plângând încă necontrolat, și a trebuit să i se găsească un înlocuitor înainte ca meciul să se reia.» În lunga lui carieră, Pele trebuie că a făcut mulți portari să plângă, dar acesta a fost probabil singurul moment în care el, sau alt atacant, a reușit atât de dramatic.

În românește de Ana TĂBĂRCĂ

Din Desmond Morris, *Soccer Tribe*,
Random House, London Cape, 1981